

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА МУЗЕЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кваліфікаційна робота

на тему:

**ПРОЕКТ МУЗЕЙНОЇ ВИСТАВКИ «НА ЛІНІЇ ЖИТТЯ: ІСТОРІЯ
ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ КРЕМЕНЧУКА КІНЕЦЬ XVIII -
ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ»**

Здобувача вищої освіти

другого освітнього рівня (магістр)

спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»

освітньої програми «Музеєфікація історико-культурної спадщини»

Пацовського Романа Васильовича

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Тортіка Марія
Валеріївна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту рішенням кафедри
музейно-туристичної діяльності

Протокол №___ від «__» _____ 2024 року.

Завідувач кафедри _____ Анатолій ЩЕРБАНЬ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8-13
РОЗДІЛ І. Історія військової медицини Кременчука.....	14-26
РОЗДІЛ ІІ. Наукова концепція музейної виставки.....	27-34
РОЗДІЛ ІІІ. Музейна освітньо-педагогічна програма.....	35-41
ВИСНОВКИ.....	42-45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	46-57
ДОДАТКИ.....	58-119

Харківська державна академія культури

Факультет: Культурології та соціальних комунікацій

Кафедра: музейно-туристичної діяльності

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Напрямок підготовки: 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»

(шифр і назва)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри

А. ЩЕРБАНЬ

“__” _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

ПАЦОВСЬКОМУ РОМАНУ ВАСИЛЬОВИЧУ

1. Тема роботи: Проєкт музейної виставки «На лінії життя: історія військової медицини Кременчука кінець XVIII – початок XXI століття»

The project of the museum exhibition «On the line of life: the history of military medicine in Kremenchuk, the end of the 18th – the beginning of the 21st century»

Керівник роботи – доктор історичних наук, професор Тортіка Марія Валеріївна

затверджений засіданням кафедри, протокол № ____ від _____ року

2. Строк подання студентом роботи – грудень 2024 р.

3. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

ВСТУП

РОЗДІЛ I. Історія військової медицини Кременчука

РОЗДІЛ II. Наукова концепція музейної виставки

РОЗДІЛ III. Музейна освітньо-педагогічна програма

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

ДОДАТКИ

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та затвердження теми дипломної роботи	вересень	
2.	Виявлення та вивчення літератури з теми дипломної роботи	жовтень- листопад	
3.	Написання тексту I розділу дипломної роботи	грудень	
4.	Написання тексту II розділу дипломної роботи	січень	
5.	Збір емпіричного матеріалу з теми дослідження, його опрацювання, опис	вересень- листопад	
6.	Написання висновків, оформлення роботи, її передзахист на кафедрі	листопад- грудень	
7.	Підготовка презентації та захист дипломної роботи	грудень	

Студент

Пацовський Р. В.

Керівник роботи

Тортіка М. В.

АНОТАЦІЯ

Пацовський Р.В. Проєкт музейної виставки “На лінії життя: історія військової медицини Кременчука кінець XVIII – початок XXI століття” - Кваліфікаційна наукова робота на здобуття ступеню магістра за спеціальністю 027 «Музеєзнавство, пам’яткознавство». - Харківська державна академія культури. - Харків, 2024. На правах рукопису. Складається з трьох розділів, **119 с., 55 фото, 3 табл., 116 джерел, 8 додатків.**

Темою роботи є розробка проєкта музейної виставки, присвяченого історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок XXI століття. Актуальність роботи визначається необхідністю збереження, дослідження та популяризації історії військової медицини Кременчука і практичного використання історичного досвіду в умовах сучасної війни для навчання студентів медичного фаху та перепідготовки військових медиків. В ході роботи вперше проведено ґрунтовне наукове дослідження широкого спектру питань матеріальної історико-культурної спадщини військової медицини Кременчука кінця XVIII - початку XXI століття, з формуванням відповідної частини основного фонду та розділу наукового архіву Кременчуцького військово-історичного музею. За результатами дослідження проведена музеєфікація спадщини через створення музейної виставки з наступним її оцифруванням за допомогою грантового проєкту, розробленого в межах роботи. Виставка, в хронологічному порядку в межах дослідження, за допомогою музейних засобів, розкриває процес становлення та розвитку військової медицини Кременчука, її здобутки та практичний досвід і складається з 6 основних тем. На базі музейної виставки, з метою розширення та практичного закріплення знань студентів 1-3 курсів медичних факультетів денної форми навчання спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» в рамках дослідження розроблена музейна освітньо-педагогічна програма. Результати роботи можуть бути використані при дослідженні регіональної та національної військової історії, розробці виставок та музейних експозицій по тематиці військової медицини,

військовій історії, регіональної історії Кременчука, при проведенні занять з студентами медичного фаху та перепідготовці військових медиків.

Ключові слова: історія медицини, військова медицина, госпіталь, Кременчук, музейна виставка, музейна експозиція, військовий музей, музейні комунікації, перепідготовка військових медиків, музейна педагогіка, навчання студентів медиків.

ABSTRACT

Patsovskiy R.V. Project of the museum exhibition ‘On the line of life: the history of military medicine in Kremenchuk in the late XVIII - early XXI century’ - Qualification research work for the degree of Master's Degree in speciality 027 ‘Museum Studies, Monument Studies’. - Kharkiv State Academy of Culture. - Kharkiv, 2024. In the form of a manuscript. Consists of three chapters, 119 p., 55 foto, 3 tables, 116 sources, 8 appendices.

The topic of the work is the development of a museum exhibition project dedicated to the history of military medicine in Kremenchuk in the late eighteenth and early twenty-first centuries. The relevance of the work is determined by the need to preserve, research and popularise the history of military medicine in Kremenchuk and the practical use of historical experience in the context of modern warfare for teaching medical students and retraining military doctors. In the course of the work, for the first time, a thorough scientific study of a wide range of issues of the material historical and cultural heritage of military medicine in Kremenchuk in the late eighteenth and early twenty-first centuries was conducted, with the formation of the relevant part of the main fund and a section of the scientific archive of the Kremenchuk Military History Museum. Based on the results of the study, it was museumified through the creation of a museum exhibition with its subsequent digitisation using a grant project developed as part of the work. The exhibition, in chronological order within the framework of the study, with the help of museum tools, reveals the process of formation and development of military medicine in

Kremenchuk, its achievements and practical experience and consists of 6 main topics.

On the basis of the museum exhibition, with the aim of expanding and practically consolidating the knowledge of 1-3 year students of medical faculties of full-time education in the specialities 221 'Dentistry', 222 'Medicine', 228 'Paediatrics', a museum educational and pedagogical programme was developed within the framework of the study. The results of the work can be used in the study of regional and national military history, the development of exhibitions and museum expositions on military medicine, military history, regional history of Kremenchuk, in conducting classes with medical students and retraining military doctors.

Key words: history of medicine, military medicine, hospital, Kremenchuk, museum exhibition, museum exposition, military museum, museum communications, retraining of military medics, museum pedagogy, training of medical students.

ВСТУП

Музейна виставка є одним із найцікавіших феноменів сучасної культури. Будучи раціонально організованим комплексом ідейних, смислових, естетичних і матеріальних компонентів, музейна виставка концентрує в експозиції багато актуальних явищ мистецтва і культури. Вона бере участь у становленні та розвитку загальнолюдських цінностей. Використовуючи у якості свого основного виразного засібу репрезентативність, як найефективніший спосіб передавання інформації, виставка апелює до надзвичайно широкого спектра понять і асоціацій у найрізноманітніших галузях гуманітарних знань.

Роль музейної виставки в наші дні значно зростає у зв'язку з появою такого гуманітарного напрямку як «цивілізація дозвілля», якому в концепціях постіндустріального суспільства відводиться особлива роль. Дозвілля розглядається як простір розвитку і творчої самореалізації особистості. Однією з систем взаємодії цього простору з особистістю є експозиція музейної виставки.

Таким чином, музейна виставка, будучи помітним явищем культурного життя сучасного суспільства, яка має давню історію та викликає високий інтерес, є актуальною формою музейної взаємодії, яка надає можливість отримання нової інформації різним цільовим групам.

Актуальність розробки проекту музейної виставки “На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок XXI століття” визначається необхідністю збереження, дослідження та популяризації історії військової медицини Кременчука як частини історії Кременчука, так і частини військової історії України. Також така музейна виставка важлива для подальшого дослідження та розробки нових методів надання медичної допомоги пораненим воїнам, тактики медичної служби та швидкого й ефективного навчання медичного персоналу в екстремальних умовах

сучасної війни, у зв'язку зі зростаючою кількістю поранених воїнів і втрат серед мирних мешканців.

Одним з ефективних інструментів дослідження є музейні засоби, що дають змогу дослідити, проаналізувати та узагальнити історичний досвід, а надалі, за допомогою засобів експозиції і музейної педагогіки, репрезентувати та ввести матеріали в науковий оборот, що дозволяє передати історичний досвід та проводити навчання медичного персоналу.

Першим кроком у цьому напрямку є проведення історичних досліджень, результатом яких стала музейна виставка. Виставка презентує історичний досвід століть у напрямку розвитку та діяльності військової медицини.

Об'єкт даної роботи - матеріальна історико-культурна спадщина військової медицини Кременчука кінця XVIII - початку XXI століття.

Предмет – дослідження історії військової медицини Кременчука музейними засобами та подальша її музеєфікація через створення музейної виставки “На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок XXI століття”, з наступним її оцифруванням.

Мета – за допомогою музейних засобів розкрити процес становлення та розвитку військової медицини Кременчука в період кінець XVIII - початок ХХІст.

Завдання

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання наступних завдань:

- Знайти, вивчити, систематизувати та проаналізувати джерела і літературу з теми дослідження.
- Вивчити та сформулювати історичні етапи розвитку військової медицини Кременчука та викласти результати наукового дослідження у формі історичної довідки.

- Розробити музейну виставку присвячену історії військової медицини Кременчука: створити коротку тематичну структуру та архітектурно-художній образ музейної виставки, розробити грантову заявку проекту для подальшого оцифрування виставки за рахунок грантових коштів.

- Розробити на базі музейної виставки музейну освітньо-педагогічну програму з курсу Історія медицини для студентів 1-3 курсу медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія».

Хронологічні межі - хронологічні межі дослідження обмежуються кінцем XVIII ст. - початком XXI ст. Нижня границя обумовлена часами появи перших військових лікарів в Миргородському полку на території Кременчука з урахуванням попереднього досвіду надання медичної допомоги в війську, а верхня - необхідністю збереження, дослідження та популяризації подвигу військових медиків сучасної війни.

Географічні межі обмежуються сучасними кордонами Кременчука та територіями України, які пов'язані з історією розвитку військової медицини у даному регіоні.

Наукова новизна - вперше досліджено та проаналізовано розвиток військової медицини Кременчука; сформовано відповідна частина основного фонду та розділ наукового архіву Кременчуцького військово-історичного музею; на базі фондів Кременчуцького військово-історичного музею вперше розроблено виставку, що присвячена історії військової медицини Кременчука, з подальшим її оцифруванням. На підставі результатів дослідження та виставки розроблено освітньо-педагогічну програму з питань історії медицини для студентів 1-3 курсу медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія». Рішення поставлених завдань спирається на вивчення та аналіз відповідних джерел та літератури.

Джерельну базу дослідження склало широке коло різноманітних джерел, які умовно можна поділити на такі основні групи:

1. Матеріали та документи, що зберігаються в ІР НБУВ фонди 1, 5, 9 [27][28][29][30][31][32], Центральному Державному історичному архіві України фонди 51, 131, 193 [104] [105] [106] [107], матеріали фондів ЦДА МОУ [103], ДАПО [93], Архівного відділу Кременчуцької міської ради [79], наукових архівів Кременчуцького краєзнавчого музею [22] [73] [78] та Кременчуцького військово-історичного музею [17] [18] [19], особисті архіви кременчуцьких військових медиків [20] [22] [57] [58] [59] [62] [108]. У них містяться різноманітні документи описового та образотворчого характеру, мапи, плани, фотографії, довідкові та статистичні матеріали, що до діяльності військових медиків в Кременчуці.

2. Мемуарна література та спогади, яку можна поділити на дві підгрупи: Перша підгрупа - спогади військових і політичних діячів. Друга підгрупа - спогади військових медиків. Особливо потрібно звернути увагу на спогади І.Зубковського - першого старшого лікаря Кременчуцького місцевого лазарету[15]. Ці матеріали показують побут і діяльність військових медиків з погляду сучасників досліджуваного періоду і дають змогу проаналізувати думки з цього питання.

3. Речовими джерелами стали медичне спорядження, медичний інструмент та обладнання, аптечний посуд різних часів, документи, печатки, речі особистого вжитку та фото, що знаходяться в зібраннях музеїв України: Національному військово-історичному музеї, Національному музеї Другої світової війни, Національному музеї історії медицини, Кременчуцькому краєзнавчому музеї, Кременчуцькому військово-історичному музеї, приватних колекціях. Крім того, було використано медичне спорядження, медичний інструмент та обладнання, аптечний посуд різних часів, документи, що зберігаються в Берлінському Цейхгаузі, у Дрезденському музеї армії, у Варшавському музеї Польської народної армії, у Лондонських музеях Гвардії

та в Національному музеї армії, в Единбурзькому об'єднаному військовому музеї та в Паризькому Будинку Інвалідів. Добре ілюстровані, вельми докладні описи дали змогу отримати уявлення про перелічені іноземні музеї. [36]

3. Образотворчі джерела склали різноманітні фотографії з колекцій архівів, музеїв та приватних колекцій [7] [99] [100] [101] [111].

4. Археологічні матеріали, що зберігаються в музеях України стали одним з джерел вивчення історії військової медицини з кінця XVIII до середини XX століття [36].

5. Об'єкти культурної спадщини – проекти та безпосередній огляд: будинків та споруд інтендантського відомства та постачання військ в Кременчуці [46]; 116 медичного депо [44]; Кременчуцького місцевого лазарету/ 612 військового госпіталю [45], які використовувалися для розміщення військових медичних закладів та складів у хронологічних межах дослідження.

6. Джерелами з музеєзнавства виступають наступні документи - це «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів» [85] та «Про музеї та музейну справу» [86], а також інші документи [81] [82].

Літературну базу дослідження можливо умовно поділити на наступні групи. Першу групу складають сучасні роботи з питань історії Кременчука Євселевського Л.І.[24], Вирського Д.С.[19], військової та медичної історії України[6] [8] [16] [22] [43] [96]. Окремо місце займає дуже фундаментальна та змістовна робота Бойчак М.П. “Істория Київського військового госпіталю” [12]. Роботи дослідників історії медицини Кременчука Федько В.Т.[97], Сербіна А.О.[90] розкривають окремі сторінки історичних зв'язків цивільної та військової медицини Кременчука, російського дослідника С.В. Антонова [11] - історія 388 військового госпіталю на матеріалах російських військових архівів, співробітників Кременчуцького краєзнавчого музею І.М. Соколовой [92] - окремі фрагменти історії військ Кременчуцького гарнізону та А.М.

Лушакової [41] - історію будівель військового відомства в Кременчуці, Пацовського Р.В. - історію 612 військового госпіталю та Кременчуцького місцевого лазарету [60] [64] [67].

Другу групу складають аналітичні матеріали періодичної преси: «Військово-медичний журнал», «Військово-історичний журнал», «Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини», «Вісник Кременчука» «Кременчуцька панорама», Аґтограф та інші. У цих виданнях друкувались статті з найрізноманітніших питань надання медичної допомоги, історії медицини, діяльності госпиталів та історії Кременчука. [43] [55] [56] [72] [80] [91] [97] [109] [113] [114] [116]

Третю групу складають роботи пов'язані з аналітикою музейно-експозиційної та музейно-освітньої діяльністю: підручник для розробки освітньо-педагогічної програми - І. Г. Утюж, М. О. Мегрелішвілі [33], додаткові підручники [23] [39] [42], а також спеціальна освітньо-педагогічна та музеєзнавча література. [1] [14] [50] [83]

Особистий внесок автора роботи полягає в тому, що ним вперше було комплексно проаналізовано та описано розвиток військової медицини Кременчука; сформована відповідна частка основного фонду та розділ наукового архіву Кременчуцького військово-історичного музею, на базі якої вперше розроблено виставку, що присвячена історії військової медицини Кременчука з подальшим її оцифруванням. На основі результатів дослідження та цієї виставки розроблено освітньо-педагогічну програму з питань Історії медицини для студентів 1-3 курсу медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія».

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Загальна кількість сторінок 119, з них: текст дослідження 38 сторінок, список джерел та літератури 12 сторінках (116 позицій), додатків – 8 позицій.

РОЗДІЛ I. Історія військової медицини Кременчука

Військова медицина має давню історію. Вона з'явилася разом із появою воєн у кам'яному віці, задовго до організованих суспільств та армій. Військова медицина пройшла великий шлях до сьогоденного стану. Цей шлях складався з кількох етапів і в даній роботі їх розглянемо.

Інтенсивний розвиток організаційних форм медичного забезпечення військ відноситься до періоду створення постійних армій, які служили надійним інструментом централізованих держав у їхній боротьбі із зовнішніми, а іноді й внутрішніми ворогами. Початкові елементи організації надання медичної допомоги пораненим і хворим воїнам виявляються в глибоку давнину в арміях стародавнього світу, кожна з яких мала свою форму організації та лікування поранених, що сильно відрізнялися одна від одної. Формально військова медицина з'явилася в Стародавньому Єгипті, де єгипетські лікарі-практики перебували в гарнізонних пунктах (1600 р. до н. е.). Вавилоно-ассирійська медицина (1000-600 рр. до н. е.) мала «асу», прагматичних практиків, які стали першими штатними військовими лікарями. [2] У персів (500 р. до н. е.) не було військової медичної служби, а греки мали давню, хоча і обмежену традицію практичної медицини. У стародавньому світі римська військова медицина досягла піку свого розвитку, який не спостерігався аж до XVIII століття.[3] Після римлян настав період регресу. У ранніх середньовічних арміях якщо солдат був поранений, він був практично сам по собі. Тільки в період пізнього Середньовіччя організація допомоги помітно покращилася і почали формуватися основи військової медицини в сучасному уявленні.[4]

Створення регулярних професійних армій і формування системи військової логістики не зачепило медицину - медицині довелося заново відкрити надбання греко-римської медицини і поступитися місцем лікарів у військах менш освіченим, але більш практичним цирульникам. Найвідомішим

цирульником-хірургом цього періоду був Амбруаз Паре (1510-1590). Лише у XVIII столітті медичною наукою були досягнуті великі успіхи. Жан Луї Петі ввів джгут 1718 року, П'єр-Жозеф Дезо описав хірургічну обробку ран. Було написано три підручники з військової медицини: Джон Прінгл (1752), Річард Брокельсбі (1756) і Джон Хантер (1794).[5] Великий внесок у розвиток військової медицини зробив Домінік Жан Ларрей, головний хірург французьких армій з 1797 по 1815 рік. У 1837 році видатний український лікар Яким Олексійович Чаруковський (1798-1848) випускає свою геніальну наукову працю «Военно-похідна медицина»[43].

Однак, попри це, місце лікарів у суспільстві того часу, і особливо у військовій касті, було відносно низьким. Жоден воєначальник не збирався слухати настанови лікаря, як керувати військовим табором або піклуватися про свої війська, що призводило до великих втрат.[5]

На початку XVIII століття, завдяки своєму вдалому географічному розташуванню на перехресті старовинних торговельних доріг - Ромоданівської та Муравської - з водною артерією річкою Дніпро, Кременчук стає зручною тиловою базою військ, що дислокувалися на півдні Російської імперії. У місті починають створюватися речові та продовольчі склади.[34] Лікарі на той час були доступні тільки для гетьманів і козацької старшини і їх виписували з Аптекарського приказу [12,с.10]. Саме лікарів Аптекарського наказу можна вважати першими військовими лікарями на території України. У Миргородському полку, до якого належав Кременчук, станом на 1732 рік лікарів не було. У 29 невеликих полкових госпіталях працювали цирульники і партачі [16,с.207]. Один із цих полкових госпіталів знаходився в Кременчуці при Успенській церкві і виник не пізніше 1723 року [110]. Поруч із Кременчуком, у Власівці станом на 1737 рік було 2 шпиталі.[27] Існували ці шпиталі щонайменше до 1752 року.[107] У період

російсько-турецької війни 1735-1739 років у Кременчуці дислокується прикордонний госпіталь армії Мініха. [12,с.26]

Згідно зі штатом Новоросійської губернії 1764 року в Кременчуці планувалося будівництво госпіталю на 100 осіб з утриманням 2000 рублів, але його побудовано не було [28].

У період російсько-турецької війни 1768-1774 років за наказом фельдмаршала Румянцева у 1769 році в Кременчуці відкривають лазарет на 150 місць для лікування хворих, які «до свого одужання подають надію»[12,с.74], а у 1770 році в Кременчуці вперше відкривають тимчасову польову аптеку, що постачала в армію медикаменти[16]. Керував усім цим генерал-штаб-доктор 2-ї армії Панас Філімонович Шафонський.[12,с.88] У 1773 році з'являється наказ губернської канцелярії із вказівкою тесляра Антона Лук'яненка, який зобов'язався збудувати госпіталь у Кременчуці [106], але після закінчення війни 1774 року і лазарет, і аптеку було закрито.

Важливість і необхідність наявності лікарів у мирний і воєнний час розуміли в козацьких полках. У травні 1769 року Миргородська полкова канцелярія звернулася до медичної колегії з проханням надіслати лікаря. У Миргородський полк було призначено лікаря Андрія Італінського. [12,с.69] У 1772 році його змінить на цій посаді лікар Михайло Якович Трохимовський [105].

У 1778 року в Кременчуці відкрито першу лікувальну установу - лікарню колишнього військового лікаря І.А. Де Тейльса. Лікарня діяла до 1786 року і була безоплатною для бідних [17]. Біля Кременчука, у приміщеннях ліквідованого Пивогорського монастиря, у 1787 році відкривається богодільня.[104]

Низка воєн кінця XVIII-XIX століть року призвела до виникнення в Кременчуці тимчасових військово-медичних установ, які діяли в період війни.

Під час російсько-турецької війни 1787-1791 років був Кременчуцький військовий госпіталь, де лікувався поранений полководець О. В. Суворов [17], і Лазаретний двір за заставою на Київській дорозі з госпіталем для нижніх чинів на 1500 ліжок, з лазнею та покоем для трупів [21]. Поблизу Кременчука, у Крюкові восени 1878 року було розгорнуто Крюківський генеральний польовий госпіталь [32]. З 1 жовтня 1787 року при Крюківському госпіталі почалися регулярні заняття з медичних дисциплін. Так почала свою діяльність майбутня Єлисаветградська медико-хірургічна школа, яку 31 жовтня 1787 року було переведено до Єлисаветградського генерального сухопутного госпіталю. При Крюківському генеральному польовому госпіталі була своя аптека, яка продовжила працювати після закриття госпіталю в середині 1792 року і стала першою регулярною аптекою на території сучасного Кременчука [78]. Після закінчення війни аптека відпускала медикаменти офіцерам безоплатно, а також «партикулярним людям і недійсно службовцям» за оплату «по таксі». У 1793 році при аптеці було побудовано лабораторію для виготовлення ліків.[29] Великий слід в історії військової медицини Кременчука залишив Данило Самойлович Сушинський (Самойлович), який був військовим лікарем, двічі надавав допомогу пораненому Суворову, врятував Новоросійський край і Кременчук від чуми [17]. У період російсько-турецької війни 1806-1812 років у Кременчуці відкривається тимчасовий госпіталь на 600 місць[75]. Матеріальним забезпеченням його займалася комісія Крюківського комісаріатського депо[46].

У 1822-23 роках у Кременчуці створюють тимчасовий військовий госпіталь, і його ординатором служить Паскевич Іван Іванович[17].

У період російсько-турецької війни 1828-1829 рр. у Кременчуці дислокується тимчасовий військовий госпіталь на 300 осіб. Старшим лікарем госпіталю був Чарний Михайло Дорофійович, [17] а лікарем 3 відділення (внутрішні хвороби без права хірургії) Літуновський Іван Олексійович[94].

У 1843 року при Кременчуцькому богоугодному закладі відкривається особливе відділення для військових хворих на 75 осіб, яке вперше на постійній основі займалося лікуванням хворих і поранених військових у мирний і воєнний час. Але воно не було військовим - належало до цивільного відомства, з цивільними лікарями, а військове відомство просто оплачувало одержувані послуги. У 1856 році, під час Кримської війни, дерев'яну лікарню на 60 ліжок, збудовану 1804 року, передали під госпіталь №13, куди госпіталізували 645 поранених. Планувалося розгортання цього госпіталю до 900 ліжок [76] [90].

Під час російсько-турецької війни 1877-78 роках у Кременчуці тимчасовий госпіталь для поранених на 12 ліжок (з 04/07/1877 року на 40 ліжок) облаштував Мельник (Мельников) Микола Матвійович при Кременчуцькій земській лікарні [87] за участю створеного 24 січня 1877 року за ініціативою Софії Іванівни Радцеї Кременчуцького місцевого комітету «Товариства піклування про хворих та поранених воїнів» (з 1879 року - Кременчуцького місцевого комітету Товариства Червоного хреста)[51]. Місцевий комітет товариства опікувався питаннями перевезення хворих і поранених воїнів із залізничного вокзалу до лікарні, підготував 19 сестер милосердя, сформував два санітарні поїзди, з яких другий був освячений 23 жовтня 1877 року[35]. Усе це стало початком діяльності медичних волонтерів - Комітету Червоного Хреста в Кременчуці. У цей період у Кременчуці було сформовано понад 10 військово-тимчасових госпіталів, кожен з яких на 630 місць (600 для нижніх чинів і 30 для офіцерів), мав 307 осіб особового складу і постачання всім необхідним. У кожному госпіталі працювало 3 військових ординатори і 10 лікарів. Забезпеченням займалася Кременчуцька комісаріатська комісія[46]. Таким чином наприкінці XIX століття Кременчук став не тільки великою тиловою базою речового майна, продовольства, озброєння для військ півдня Російської імперії, а й великою тиловою медичною базою. До надання допомоги пораненим воїнам вперше в Кременчуці були залучені медичні волонтери того часу.

Друга половина XIX століття характерна швидким прогресом у медичних знаннях, розвиток яких стимулювала велика кількість бойових дій. Великий внесок у розвиток медицини зробили Л.Пастер, Д.Лістер, Р.Кох, І.Мечников, М.Скліфосовський, М.Пирогов, В.Рентген і багато інших. Розвиток залізничної мережі сприяв створенню системи швидкої і масової евакуації хворих і поранених воїнів у глибокий тил. Усе це спричинило серйозні перетворення як у військовій, логістичній так і в медичній системі управління. У результаті реформ значно зросла кількість місцевих, військових лазаретів і приймальних покоїв, госпіталів.

18 травня 1890 року Головним штабом ухвалюється рішення - тимчасово відкрити гарнізонний лазарет на 150 місць у м. Кременчук та іменувати його - зведений лазарет 35го Брянського піхотного полку. [64]

10 серпня 1896 року окружне військово-медичне управління Київського військового округу направило до Військово-окружної ради доповідь про необхідність відкриття постійного Кременчуцького місцевого лазарету на 150 ліжок.[48] Роботи пристосування колишньої будівлі зведеного лазарету 35го Брянського піхотного полку в м. Кременчук було закінчено до кінця 1895 року, і 16 вересня 1897 року було затверджено рішення про відкриття Кременчуцького місцевого лазарету (наказ по військовому відомству №265 від 25 вересня 1897 року). Лазарет відкрито 20 лютого 1898 року. Начальником лазарету призначено Кременчуцького повітового військового начальника - полковника А. І. Ходорівського, завідувачем лазарету - поручика В. І. Рудзинського, старшим лікарем - І. А. Зубковського.[15] У різний час старшими лікарями Кременчуцького місцевого лазарету були: І. Л. Уляновський, П. Д. Любимов, І. Ф. Дейкун-Мочаненко, І. А. Дебогорій-Мокрієвич. Молодшими лікарями лазарету: П. М. Дохневський, К. П. Буров, А. І. Кудиш, І. Я. Постоев, М. М. Лисевич, В. Ф. Діц, М. Є. Анкудінов, В. Ф. Кандиба, П. Д. Родіонов, М. В. Соколов, О. А. Рибаківський.[94] На допомогу їм до лазарету прикомандировувалися лікарі від розташованих у

Кременчуці полків.[9] У 1899 році в Кременчуцькому місцевому лазареті будується власний водопровід із забором води з Дніпра і локальною каналізацією з очищенням стічних вод,[25] лікарем К.П.Буровим проводяться медичні дослідження, налагоджується співпраця з Кременчуцьким товариством лікарів.[67] На початку 20 століття в лазареті з'являється рентген апарат і стоматологічний кабінет.[38] При лазареті діє школа підготовки фельдшерів.[70]

У 1904 році Кременчуцький місцевий лазарет розширюється до 200 ліжок, а 1910 року розгортається холерне відділення на 50 ліжок із додатковим медичним персоналом із розрахунку: 1 лікар, 2 фельдшери, 4 фельдшерських учня, 6 служителів і 1 сестра милосердя на 30 хворих[18].

12 лютого 1904 року як молодший медичний фельдшер Кременчуцького місцевого лазарету почне свій шлях у медицину майбутній Заслужений діяч наук УРСР, професор, засновник української урологічної школи, генерал-майор медичної служби Андронік Архипович Чайка [13,с.234]

З початком Першої світової війни Кременчуцький місцевий лазарет розгортається в 500 ліжковий Кременчуцький військовий госпіталь і починає приймати поранених і хворих, які надходили з фронту. [47] Госпіталь очолив досвідчений лікар Павло Германович Попер. Разом із ним працюють старші ординатори І.А. Дебогорій-Мокрієвич, В.П. Товстолунеський, лікарі Ф.О. Самуїло, С.С. Ракітін, І.Я. Шевцов, Б.Н. Чериковський, А.І. Кулеб'якін, М.М. Кенлін та інші.[93]

При госпіталі готують санітарних інструкторів. У госпіталі працюють сестри милосердя з Кременчуцької Маріїнської громади Товариства Червоного Хреста. [52] [89] Крім Кременчуцького військового госпіталю, у Кременчуці розташовані польові запасні госпіталі: 162, 163,166,255,256,276, 294,300,304, 387, 388, а також госпіталі та лазарети Російського товариства Червоного Хреста.[51] У Крюкові розташований 307 польовий запасний госпіталь.

Велика кількість госпіталів і 148 сестер милосердя, відправлених до Кременчука з 26 липня по 05 жовтня 1914 р.р. з Мінська, Катеринослава (Дніпра), Єлизоветграда (Кропивницького) та інших громад дають підстави вважати, що Кременчук, як і наприкінці ХІХ століття, став одним із центрів комплектування та розгортання польових госпіталів воєнного часу.[70]

У 1917 року Кременчуцький військовий госпіталь перейменовується на Кременчуцький гарнізонний військовий госпіталь.[54] На 1920 рік у його складі: управління госпіталю, приймальний покій, два терапевтичні відділення на 50 і 60 ліжок відповідно, хірургічне відділення з операційною і перев'язувальною, два венеричні відділення на 100 ліжок, одне інфекційне (у документах іноді іменується як заразне, холерне) відділення з ізолятором при ньому.[47] У госпіталі працює 8 лікарів, 8 лікарських помічників, 11 сестер милосердя, 37 санітарів і 43 допоміжних робітників - кухарі, прибиральники, теслярі тощо. Госпіталь розміщується в п'яти корпусах[53]. Станом на 1921 рік головний лікар госпіталю Залкінд С. Б., помічник начальника (головного лікаря) з медичної частини Костянтинович В. К.[95], помічник начальника (головного лікаря) з господарської частини Березін Д. Ф., військовий комісар госпіталю Цимберг О. О., начальник (управитель) аптеки Ніклевський С. Р., завідувач 1м терапевтичним відділенням Табориський Я.І.[93] Військовий госпіталь надає допомогу не тільки військовослужбовцям, а й в екстрених випадках цивільним особам.[18] Військові медики шефтують над селом Пирого, Глобинського району, беруть активну участь у громадському житті Кременчука [18]. Не пізніше 1928 року госпіталю присвоюється ім'я В.Ф. Христофорова.[47] У 1939-1940 роках співробітники госпіталю беруть участь у північній війні з Фінляндією[112].

Наприкінці лютого 1940 року, виходячи з досвіду північної війни з Фінляндією, ухвалюють Постанову РНК СРСР «Про додаткове розгортання санітарних установ для забезпечення військ діючої армії». До 28 листопада 1940 року в Кременчуці формуються на базі Кременчуцького військового

госпіталю без фактичного розгортання санітарні установи воєнного часу: 48 управління головного польового евакуаційного пункту з евакуаційним пунктом, 714 польовий рухомий госпіталь, евакуаційні госпіталі 1057, 1058, 1059, а на базі Кременчуцьких місцевих органів Наркомздоров'я евакуаційні госпіталі воєнного часу: 1339, 1340, 1341, 1342, 1343. Наркомздоровівські госпіталі укомплектовуються повністю цивільним персоналом, а начальник госпіталю і політрук призначаються військовими. У період з 22 по 26 червня 1941 року всі госпіталі згідно з мобілізаційним планом, під керівництвом начальника Кременчуцького військового госпіталю бригадного лікаря Томілова Л. П. були фактично розгорнуті. Кременчуцький військовий госпіталь, виконавши мобілізаційні завдання, був переформований у 388 евакуаційний госпіталь воєнного часу на 400 ліжок (начальник госпіталю воєнлікар 3 рангу І.А. Каменєв)[47].

У м. Кременчук госпіталь перебуває до 9 серпня 1941 року, коли у зв'язку з наближенням німецьких військ до Кременчука його передислокували в м. Полтава і далі в глибокий тил[49]. До Кременчука він вже не повернеться. За період червень-серпень 1941 року в Кременчуці тимчасово перебували військові госпіталі 1191, 1967, 1369, 1404, 1969, 1970, 1971, які відступали разом із частинами Червоної армії на схід.[60] У цей самий період німецькі танки, що прорвалися на околицях Кременчука - навпроти с. Дерев'янка, вогнем танкових знарядь розстріляли плавучі шпиталі «Совнарком» та «Клим Ворошилов», які проходили вниз Дніпром із важкопораненими.[88]

Під час окупації Кременчука німецькими військами в будівлях госпіталю розташовувався німецький військовий госпіталь, а в допоміжних приміщеннях - німецькі майстерні з ремонту військової техніки. Крім цього німецькі госпіталі розміщались в деяких будівлях громадського призначення. Під час відступу німецьких військ у вересні 1943 року всі будівлі військового госпіталю були підпалені і зруйновані. Разом із частинами Червоної армії, які увійшли до Кременчука 29 вересня 1943 року, увійшли і радянські польові

госпіталі. Використовувати будівлю військового госпіталю вони не могли через руйнування і займали збережені будівлі громадського призначення. За період 1943-1944 років через Кременчук і його правобережну частину Крюків пройшли понад 40 військових госпіталів різного призначення.[60]

31.01.1953 року ухвалюється рішення про формування 612 військового госпіталю МО СРСР на 75 ліжок і його розгортання в приміщеннях колишнього військового госпіталю в м. Кременчук з 01 квітня 1953 року (начальник госпіталю гвардії підполковник м/с М.П. Сидошенко[69]).[103]

До 15 липня 1953 року ледве вдалося пристосувати для розміщення хірургічного і терапевтичного відділення дві колишні допоміжні будівлі - цехи німецьких майстерень. Інші підрозділи госпіталю розмістилися в абияк пристосованих, напівзруйнованих сараях і допоміжних будівлях.[71] [79] До госпіталю повертаються старі співробітники, прибувають до нового місця служби лікарі-офіцери.[112] Начальником найскладнішого, хірургічного відділення призначають досвідченого хірурга, майора медичної служби М. Т. Скринського[58]. Протягом 1954-1955 року кілька разів змінюється місткість госпіталю і його штат, а в 1955 році формується мобілізаційна група, що стала основою майбутнього медичного депо. [44]

До 1955 року відновлено хірургічний, 3х поверховий корпус. У ньому розмістилося терапевтичне, хірургічне відділення з оперблоками, лор кабінет з операційною, відділення променевої діагностики, їдальня, вузол зв'язку. Бічні флігелі відновлять повністю тільки наприкінці 70-х років ХХ століття.[40]

У 1960 році госпіталю присвоюється умовне найменування військова частина 33064 [10], а 12 листопада 1960 року госпіталь стає 100 ліжковим і буде таким до 1991 року[103]. Висококваліфіковані фахівці та ефективне лікування в найкоротші терміни робило госпіталь найпрестижнішим лікувальним закладом регіону. У 50-70х роках ХХ століття найскладніші

хірургічні операції того часу успішно робили в Кременчуцькому військовому госпіталі або в міських лікарнях Кременчука за участю військових лікарів.

У 1963 році розпочалася закладка мобілізаційного майна, а наступного року мобілізаційну групу переформовують у 116 медичне депо (в/ч 62461) - матеріально-технічну та кадрову основу фронтової медичної бази воєнного часу. 1966 року медичне депо переїхало у власне військове містечко №4 і розпочало будівництво сучасних сховищ.[14] Основним періодом будівництва стала друга половина 70-х років ХХ століття (начальник депо підполковник Пасічник Б. К.) [68] У 1966-67 роки низку співробітників шпиталю за досягнуті успіхи було відзначено знаком Міністерства охорони здоров'я СРСР «Відмінник охорони здоров'я СРСР», а в 1968 році за безліч успішно проведених складних хірургічних операцій підполковник медичної служби М. Т. Скринський став Заслуженим лікарем Української РСР[63]. У 90-ті роки ХХ століття в госпіталі з'являється відділення анестезіології та реанімації [37], поліклініка, кабінети ендоскопії, УЗД, термодіагностики і перша в регіоні барокамера (у приміщенні поліклініки)[61], підрозділи пожежної, позавідомчої та сторожової охорони [59]. Після оголошення незалежності України госпіталь стає 200 ліжковим і буде таким до 31.10.2005р[62]. 31 жовтня 2005 року Кременчуцький гарнізонний військовий госпіталь та 116 медичне депо [14] було розформовано, обладнання передано до Полтавського 387 військового госпіталю.[45]

Сьогодні військова медицина України важко відновлюється в умовах війни і як писали 1925 року французькі фахівці Ш. Спір і П. Ломбарді: «Всяка витрата на санітарні засоби виражається в економії людей. І навпаки, будь-яка економія в санітарних засобах оплачується збитком для життя тих, хто воює, і віддаляє шанси на перемогу».

Військова медицина в більшості країн світу має однакові етапи розвитку, які безпосередньо залежать від розвитку зброї, тактики ведення бойових дій і соціально-політичного ладу. Кременчук став великою тиловою медичною

базою завдяки своєму зручному розташуванню на перетині шосейних, залізничних і водних шляхів у центральній частині України.

Історія військової медицини Кременчука має кілька етапів розвитку:

- етап зародження військової медицини в Кременчуці (1723-1890), коли з'явилися перші військові лікарі в Миргородському полку, було закладено та перевірено систему масової евакуації поранених і хворих воїнів через ланцюжок тимчасових госпіталів воєнного часу із застосуванням різних видів транспорту та масовим залученням волонтерських формувань у вигляді Товариства Червоного Хреста.

- етап створення та роботи першого регулярного військового госпіталю в Кременчуці (1890-1941), на базі якого та на базі цивільних лікувальних закладів створюється не просто система масової евакуації, а єдиний комплексний процес, спрямований на якнайшвидше одужання поранених і хворих.

- етап оновлення військової медицини з урахуванням досвіду Другої світової війни (1942-2005), формування повністю самодостатньої системи лікувально-профілактичного в мирний час та етапного у воєнний час лікування з евакуацією за призначенням за умови своєчасного, послідовного та спадкоємного наданням спеціалізованої медичної допомоги та лікуванні поранених і хворих, зі своєю системою мобілізаційної підготовки та різноплановою ресурсною базою, яка давала б змогу ефективного, самостійного розв'язання поставлених завдань та оперативного масштабування військово - медичних сил.

Цю систему на початку 2000-х років було повністю зруйновано і сьогодні військова медицина України важко відновлюється в умовах війни. Безпосередньо в зоні бойових дій і в ближній зоні медичну допомогу надають військові медики та волонтерські госпіталі, а далі наданням допомоги та лікуванням займаються здебільшого цивільні лікувальні заклади

по всій території країни. Створення єдиного медико-інформаційного простору і широке використання мережі цивільних медустанов вирішує частину медичних викликів сучасної війни, але на багато викликів ще належить знайти рішення, зокрема і з урахуванням історичного досвіду військових медиків різних країн.

Це дослідження має наукове та практичне значення в частині збереження, вивчення, популяризації музейними засобами військової та регіональної історії Кременчука, подвигу військових медиків усіх часів, з подальшим використанням матеріалів дослідження у навчанні студентів медичного фаху та перепідготовці військових фахівців-медиків, а також для розв'язання практичних завдань Медичних Сил ЗСУ на підставі вітчизняного історичного досвіду військової медицини у мирний і воєнний час.

РОЗДІЛ II. Наукова концепція музейної виставки

Ідейний задум проекту – за допомогою музейних засобів та експонатів в рамках виставки розкрити процес становлення та розвитку військової медицини Кременчука в період кінець XVIII - початок ХХІст., провести аналіз та розкрити підстави та етапи становлення Кременчука, як крупної тилової медичної бази на теренах України, висвітлити атмосферу, в якій діяли військові медики різних часів. Після завершення виставки з залученням грантових коштів провести оцифрування даної музейної виставки з подальшою її віртуалізацією (Додаток 1 та 2) та використанням отриманого обладнання для оцифрування експонатів медичного напрямку в інших музеях.

За типом виставка є класичною.

За профілем – історична, меморіальна.

За цілями – навчальна, основна, для фахівців.

За тривалістю – тимчасова.

За методом побудови – тематична, ансамблева, експериментальна.

За принципом – історико-хронологічна, комплексно-тематична.

Жанрова форма - експозиційний нарис.

Коротка тематична структура музейної експозиції

Виставка «На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок ХХІ століття»

- Тема 1. Наружна експозиція «Історія розвитку медичного транспорту»
- Тема 2. Заснування військової медицини в світі
- Тема 3. Виникнення військової медицини в Кременчуці.
- Тема 4. Виникнення першого регулярного військово-медичного закладу в Кременчуці - Кременчуцького місцевого лазарету та діяльність військових медиків 1890-1941 р.
- Тема 5. Шістьсот дванадцятий (612) військовий госпіталь - оновлення регіональної військової медицини досвідом другої світової війни.
- Тема 6. Подвиг військових медиків та медичних волонтерів в умовах сучасної війни.

Наскрізнi проблеми експозиції

- Висвітлення історії розвитку системи надання невідкладної медичної допомоги пораненим під час бойових дій,
- Внесок військових лікарів в розвиток медицини Кременчука та України,
- Висвітлення історії розвитку медичного інструменту та лікарських засобів,
- Висвітлення історія розвитку средств та засобів евакуації поранених,
- Висвітлення історії розвитку розв'язання організаційно-адміністративних завдань медичної служби (тактики військової медицини)

Архітектурно – художній образ виставки

Під час створення Архітектурно-художнього образу музейної виставки «На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок XXI століття» поставлене завдання висвітлити історію військової медицини Кременчука, її вплив на загальну медицину України, досвід військових медиків минулого та його важливість сьогодення.

Музейна виставка буде знаходитись в виставковому залі на першому поверху двухповерхової будівлі “Вежа присутніх місць”, пам’ятки архітектури національного значення, що розташована за адресою м. Кременчук, вул. Гоголя, буд. 2. Таке розміщення експозиції є зручним та зрозумілим тим, що ця споруда з 1890 по 2005 роки була частиною ансамблю госпітальних будівель в м.Кременчук. Виставка висвітлює розвиток і діяльність військових медиків та їх вплив на історію Кременчука та загальнодержавну історію війська та медицини. Вона складається з наружної (біля будівлі) та внутрішньої експозиції в круглому залі площею 162 кв м.

Музейна виставка складається з більш 300 оригінальних музейних предметів, пов’язаних з історією військової медицини Кременчука і інших допоміжних музейних предметів для повного розкриття художнього образу та історії військової медицини, включаючи 4 медичних авто. Обсяг предметів налічує в собі однострої, медичне спорядження, медичний інструмент та обладнання, аптечний посуд різних часів, нагороди, документи, печатки, речі

особистого вжитку та фото, що дають змогу скласти єдиний архітектурно-художній образ та змістовно розкрити тематику та проблематику експозиції. Для допоміжного і повного розкриття теми використовуватимуться макети медичного транспорту, манікени, ансамблеві композиції “Операційна часів першої світової війни”, “Надання медичної допомоги на ЛБЗ сучасної війни”, QR коди, звукові ефекти.

Згідно із архітектурно-художнім планом природне освітлення буде визначальним для наружної експозиції, де буде розміщено 4 автомобіля медичної допомоги: ГАЗ 66, РАФ 2203, УАЗ 39625, Peugeot Boxer з інформацією, що до технічних характеристик та інформаційним стендом, присвяченим розвитку медичного транспорту. В зв’язку з військовим часом підсвітлення наружної експозиції робиться не буде. Для внутрішньої експозиції освітлення не буде визначальним для акцентування уваги на експозиції, оскільки всі основні предмети матимуть свої окремі освітлювальні пристрої. У зв’язку із цим на вікнах будуть встановлені спеціальні внутрішні світозахисні ролети. На виставці використовується аудіогід, доступ до якого розміщено в початку кожної теми через QR код з позначкою аудіогід. По частині матеріалів виставки можливо отримати додаткову інформацію через QR коди, які розміщено на відповідному етикетажу. Відвідувачі забезпечуються безкоштовним доступом пристроїв до мережі інтернет. Вхід в внутрішній зал обладнено для людей з інвалідністю, на виставці є черговий співробітник та інвалідським візком, що належить музею. Експозиція сформована з урахуванням можливості переміщення на інвалідському візку. Біля входу на площадку, з боку набережної встановлено кофейний автомат та крісла-мішки для відпочинку.

Першою темою є наружна експозиція, яка висвітлює розвиток медичного транспорту. Вона знаходиться поруч з будівлею, де проводиться виставка на асфальтованій площадці площею 110 кв м. На ній розміщено 2 інформаційних стенда розміром 2x1 м, з світлинами, QR кодами та інформацією, що до історії розвитку медичного транспорту та поруч з ним

стоять оригінальні зразки медичного транспорту ГАЗ 66, РАФ 2203, УАЗ 39625, Peugeot Boxer з відповідним обладнанням, манекенами та світлинами всередині. Вхід до медичної частини авто перекрито тимчасовою вертикальною перемичкою з прозорого пластику з підсвіткою з використанням світлодіодної стрічки в темний час доби. Освітлення всередині медичного транспорту вмикається автоматично, за допомогою підключених датчиків руху. Перед передньою частиною кожного авто стоять відповідні підставки з друкованою інформацією, що до технічних характеристик та QR кодом для отримання додаткової інформації. Мета цієї теми полягає в ознайомленні з історією розвитку медичного транспорту, зацікавленості та налаштуванні відвідувача на подальше сприйняття інформації. Також ця частина експозиції виконує роль незвичайної наружної реклами виставки. Безпека наружної експозиції забезпечується за рахунок встановлення стаціонарних та прихованих міні камер відеоспостереження, виведених в кімнату охорони, освітлення з використанням інфрачервоних датчиків руху, закриття медичної частини автомобілів в нерабочий час та наявності автомобільної охоронної сигналізації в кожному авто.

Друга тема розміщується в внутрішньому залі, зліва від входу. Далі всі теми розміщуються в внутрішньому залі, одна за однією, в порядку тем, з ліва на право від входу. Вона розкриває за допомогою світлин, гербарія лікарських трав та міні композицій з використанням моделей солдатиків організацію військової медицини в Древньому Єгипті та Римі. При формуванні цієї частки експозиції використовується два прозорих скляних куба на відповідних підставках з ламінованого ДСП для міні композицій. Між ними знаходиться 3 настінних інформаційних стенда, під якими розміщено 3 горизонтальні закриті скляні вітрини. Мета цієї теми полягає в донесенні інформації про розвиток та організацію військової медицини у ті далекі часи.

Третя тема розкриває передумови виникнення військової медицини в Кременчуці. За допомогою мап та репродукцій демонструємо розміщення

Кременчука, особливості розвитку тактики медичної служби військ, за допомогою копій архівних документів розповідаємо про перші спроби виникнення військової медицини в Кременчуці. Для цього використовуємо відкриті вертикальні інформаційні стенди та закриті склом горизонтальні та вертикальні стенди, в яких розміщуємо елементи однострою, медичне спорядження, медичний інструмент та обладнання, зразки зброї та боєприпасів, аптечний посуд тих часів, документи, нагороди, речі особистого вжитку та фото. Мета цієї теми полягає в донесенні розуміння яка була медична служба в кінці XVIII - першій половині XIX ст, як надавалась медична допомога, яку роль в цьому відігравав Кременчук.

Четверта тема розкриває умови та історію виникнення регулярного військово-медичного закладу в Кременчуці - Кременчуцького міського лазарету, розповідає про його організацію, його роботу та лікарів. Також розповідає за допомогою ряду предметів про вклад лікарів Зубковського та Чайки в розвиток військової медицини. Для цього використовуємо відкриті та закриті склом вертикальні інформаційні стенди та закриті склом горизонтальні та вертикальні стенди, в яких розміщуємо елементи однострою, медичне спорядження, медичний інструмент та обладнання, зразки зброї та боєприпасів, аптечний посуд тих часів, документи, нагороди, речі особистого вжитку та фото. Ансамблева композиція “Операційна часів першої світової війни”, створена за допомогою оригінальних та допоміжних експонатів та дає можливість відчувати та зануритись в особливості того часу. Вона представляє собою частково встановлену госпітальну палатку, з хірургічним польовим столом та лампою-лихтарем над ним, на столі лежить манікен в військовому однострої. Поруч стоять манікени, одягнуті в лікарський однострій та однострій сестри милосердя. Поруч з столом знаходяться дерев’яні армійські ящики, в котрих розкладен медичний інструмент, перев’язувальні матеріали та ліки тих часів. Ящики закриті тимчасовою горизонтальною перемичкою з прозорого пластику. На стінах палатки розміщені світлини лікарів того часу та надання медичної допомоги. Для обмеження доступу використовується

вертикальна перемичка з прозорого пластику розміром 3х2 м. Окреми розділи експозиції розкривають діяльність військових медиків в міжвоєнний період та під час другої світової війни. В цьому розділі експозиції використана звукова композиція “Звуки війни”, що дає змогу більш відчутти умови в яких діяли військові медики під час першої та другої світової війни, а також через звуки війни відчутти різницю розвітку військової зброї та інтенсивності військових дій. В цій темі знаходиться горизонтальна витрина, з під’ємное запирающоюся верхньою прозорою кришкою. В вітрині розміщено копії санітарної сумки та різних предметів медичного спорядження. Використовується для занять під наглядом музейного педагога з завданням зібрати санітарну сумку відповідно до часу (1 або 2 світова війна), розповісти про призначення кожного інструменту.

Для створення експозиції використано відкриті вертикальні інформаційні стенди, закриті склом вертикальні та горизонтальні вітрини, елементи однострою, однострій на манікенах, медичне спорядження, медичний інструмент, обладнання, аптечний посуд тих часів, документи, нагороди, зрозки зброї та боєприпасів, речі особистого вжитку та фото, які розміщено в закритих горизонтальних та вертикальних викрінах, що дають змогу скласти єдиний архітектурно-художній образ та змістовно розкрити тематику та проблематику експозиції. В тому числі використовується макети і інші допоміжні речі з фондів музею для повного поглиблення в атмосферу тих часів, для занурення і розкриття умов та подвігу військових медиків під час війни. Мета цієї теми полягає в розумінні факторів роботи військових медиків тих часів, як змінювалась організація військової медичної допомоги в ті часа під впливом війни, як загальний прогрес впливав на розвіток військової медичної служби, чому волонтерський рух був важливим та які результати він дав, як організація та робота військових медиків впливала на бойові дії та їх наслідки.

П’ята тема розкриває розвіток військової медицини Кременчука після другої світової війни, реорганізацію її мобілізаційній підготовки в умовах

холодної війни, участь військових медиків в військових конфліктах XX століття, створення 612 військового госпіталю в Кременчуці, розповідає про людей які в ньому працювали, співпрацю військових та цивільних медиків в Кременчуці заради рятування життя як військових так і цивільних. Окремі розділи експозиції розповідають про видатних військових медиків другої половини XX ст. - полковників медичної служби Скринський, Марущак, Мацейчук та історію 116 медичного депо при госпіталі.

Для створення експозиції використано фотографічні матеріали, розміщені на відкритих вертикальних інформаційних стендах та закриті склом вертикальні та горизонтальні витрини, однострої на манікенах, медичне спорядження, медичний інструмент та обладнання, аптечний посуд, нагороди, документи, печатки, періодичні видання, речі особистого вжитку та допоміжні речі з фондів музею для поглиблення в атмосферу тих часів, для занурення і розкриття особистостей. В цій темі використовуються невеличкі експозиції ансамблевого типу “Лабораторія” (медичний стіл 80х років XX ст, автоматичний аналізатор, стерильний бікс, пробірки, піпетки) та “ Кабінет начальника шпиталю 90х років XX ст” (стіл, приставна тумба, стілець, 3 телефонні апарати, тонометр, фонендоскоп, китель полковника медичної служби, документи). Для обмеження доступу використовується тимчасове вертикальне загородження з листів прозорого пластику з 3х сторін, на стінах відповідні світлини. В цієї експозиції обладнено місто для роботи за напрямом “Музейна педагогіка” - в вигляді невеликого стола та 2 стільців того часу. Саме тут проводяться заняття при яких можливо вимірити тиск за допомогою механічного тонометру та фонендоскопу 80х років XX ст. з допоміжного фонду музею. Мета цієї теми розкрити розвіток військової медицини після другої світової війни, показати як вона змінилась під впливом досвіду війни та військових конфліктів.

Шоста тема є завершальною та відображає подвиг військових медиків та волонтерів в умовах сучасної війни. Для її відображення створена ансамблева експозиція “Надання медичної допомоги на ЛБЗ сучасної війни”

(з 3 сторін фальш стіна у вигляді ДСП з нанесенням деревесної кори (під стіну бліндажу з кругляку), польовий хірургічний стіл на якому лежить манікен в військовому однострої, поруч 2 особи в сучасному медичному одязі поверх однострою, медичний інструмент, ліки, перев'язувальні матеріали, поруч на підлозі лежить ММГ автомата АК 74 та бронежaket, м'які ноши) та використана звукова композиція "Звуки війни", а також через звуки війни відчуті різницю розвітку військової зброї та інтенсивності військових дій порівняно з першою та другою світовою війнами. Обмеження доступу вирішено за рахунок тимчасової вертикальної перемички розміром 3х2 м з прозорого пластику. Для створення експозиції використано фотографічні матеріали, манікени в одностроях, медичне та військове спорядження, медичний інструмент та обладнання, аптечний посуд, нагороди, документи, речі особистого вжитку та допоміжні речі з фондів музею для повного поглиблення в атмосферу війни, для занурення і розкриття особистостей. Мета цієї теми полягає в розумінні факторів роботи військових медиків та медичних волонтерів в умовах сучасної війни, показати важкі умови та важливість їх роботи, допомогу іноземних партнерів в рятуванні життя жертв війни. Біля цієї експозиції розміщено закриту вертикальну витрину з скла з колекцією турнікетів ЗС різних країн, невеликий стіл з 10 учбовими турнікетами, 10 учбовими бандажами та поруч сучасні стільці для занять з навчання по накладанню турнікету та бандажу в рамках програми музейної педагогіки під наглядом музейного педагога або запрошеного фахівця з тактичної медицини.

Поєднання шости тем виставки мають створити комплексну репрезентацію історії військової медицини Кременчука як частини військової та воєної історії України і регіональної історії Кременчука, розуміння внеску і важливості військово-медичної служби для збереження життя воїнів, її роль в перемозі.

РОЗДІЛ III. Музейна освітньо-педагогічна програма

Довгостроковий проект музейної освітньо-педагогічної програми на час проведення виставки «На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок XXI століття» розроблено відповідно до навчальної програми курсу **Історія медицини** на 2024-2025 навчальний рік (1 пара на тиждень, 16 годин лекційних та 74 години самостійних занять за семестр) за підручником “Історія медицини: курс лекцій для студентів 1-3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров’я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія»” / уклад. І. Г. Утюж, М. О. Мегрелішвілі. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. – 132 с. [2].

Ціль: за допомогою музейних засобів представлених на виставці «На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII початок XXI століття» Кременчуцького військово-історичного музею – філії першого музею історії однострою познайомити студентів-медиків 1-3 курсу навчання з історичними та морально-етичними цінностями та історичними прикладами в вітчизняної військовій медицині з її минулим, сучасним і майбутнім; існуючою системою пропаганди здорового способу життя, профілактики, діагностики і лікування захворювань, поранень і травм у збройних силах і країні в цілому; дати уявлення про здоров’я і хвороби, анатомічні і фізичні особливості людини.

Мета:

Навчальна: правильно інтерпретувати розвиток військової медицини в історичній ретроспективі, знати історичний та професійний потенціал військової медицини різних періодів розвитку, етапів її розвитку у зв’язку з розвитком озброєння та тактики і зміною суспільно-економічних умов, ознайомитись з вдалим практичними рішеннями що до дій в надзвичайних умовах та навчитись правильно їх використовувати при вирішенні

професійних проблем, ознайомитись з досягненнями медицини на різних етапах розвитку.

Розвивальна: розвинути навички роботи з джерелами та архівними матеріалами стосовно зазначеної теми, здібності роботи з топографічними мапами, психологічну стійкість, вміння діяти та приймати рішення в надзвичайних польових умовах, увагу та логічне, критичне та креативне мислення, а також працювати в команді.

Виховна: виховувати патріотичні почуття через вивчення історії та культури, почуття гордості за дії пращурів, в душі високих принципів лікарської етики, гуманізму та любові до обраної спеціальності, сформувати професійний світогляд майбутнього лікаря, цілісне уявлення про професію, її сутність та роль в сучасному суспільстві.

Завдання: досягнути певного рівня практичних вмінь, знань та навичок, необхідних для подальшого вивчення професійних дисциплін і практичної підготовки майбутнього лікаря. Для цього необхідно:

- провести аналіз джерел з історії військової медицини,
- визначити особливості медичних знань,
- охарактеризувати риси розвитку військової медицини в різні часи.

Форми реалізації програми: лекційні, семінарські заняття, екскурсії з практичною частиною, тактичні ділові ігри.

Учасники програми: студенти 1-3 курсів денної форми навчання спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія».

Мотивація для студентів: набуття цілісного уявлення та розуміння про професію лікаря, її сутність та роль в суспільстві. Отримання готових практичних кейсів дій і рішень в сфері військової медицини.

Довгостроковий проект музейної освітньо-педагогічної програми представлено у Додатку 3.

3.2. Короткостроковий проект музейної освітньо-педагогічної програми:

Семінар в музеї з практичною частиною «Заснування військової медицини: перші кроки на Стародавньому Сході».

Викладачі: музейний педагог, викладач навчального закладу.

Аудиторія: Студенти-медики 2 курсу.

Тривалість: 90 хвилин.

Форма реалізації: семінар в музеї з практичною частиною.

Використані музейні матеріали: Експонати другої теми “Заснування військової медицини” з виставки «На лінії життя: історія військової медицини Кременчука кінець XVIII-початок ХХІст.», допоміжні матеріали, новоділи.

Мета: Практично закріпити знання, що до виникнення військової медицини Стародавнього Сходу як розвітку народної медицини.

Навчальна: навчитися розрізняти лікарські рослини та способи їх використання.

Розвиваюча: систематизувати та практично закріпити отриманні знання.

Виховна: викликати повагу до історико-культурної спадщини, навчити працювати в команді, сформувати практичні навички з питань використання рослинних лікарських засобів.

Фахові компетентності, які формуються у результаті семінару з практичною частиною:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- здатність планувати та управляти часом;
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;

- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- здатність проведення досліджень на відповідному рівні;
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність бути критичним і самокритичним;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність генерувати нові ідеї(креативність);
- вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність приймати обґрунтовані рішення;
- здатність працювати в команді;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети;
- цінування та повага різноманітності та мультикультурності;
- здатність працювати автономно;
- здатність розробляти та управляти проектами;
- навички здійснення безпечної діяльності;
- здатність виявляти ініціативу та підприємливість;
- визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків;

План заняття:

1. Вступ	5 хв
2. Теоретична частина	40 хв
3. Перерва	5 хв
4. Практична частина з виконанням завдань	30 хв
5. Підбиття підсумків	10 хв

Сценарій заняття

Вступ. Організація заняття

Музейний педагог:

Історія військової медицини – це наука про походження, розвиток і сучасний стан медицини у збройних силах та є як медичною, так і військовою складовою. Історія військової медицини, для багатьох її видатних діячів, не тільки повчальна, а й глибокодраматична. Заради наукових відкриттів їм доводилось долати серйозні перешкоди, труднощі в підтвердженні своїх ідей. Часто наукове обґрунтування їх ідей знаходилося протягом століть, багато років потім. Пройшло вже багато років, але військова медицина як і раніше з величезними труднощами розкриває секрети людського організму. Праця військових лікарів залежить від можливостей військової медицини, якості медичної допомоги, рівня засобів захисту, соціально-економічних умов життя, соціальної системи, розвитку озброєння, природничих наук, філософії, техніки. Тому вивчати історію медицини, правильно розуміти її можна лише в тісному зв'язку із загальною історією людства. Лікарські рослини допомагали людству з давніх часів. І сьогодні в деяких випадках лікарські рослини є помічниками лікарів в лікуванні різних захворювань. Але поки ми поговоримо з вами про військову медицину на Стародавньому Сході.

Основний етап.

Теоретична частина

Доповіді студентів на теми:

- Військова медицина в країнах Стародавньої Месопотамії (Шумер, Вавілонія. Ассирія).
- Основні давньоєгипетські медичні тексти (папіруси), особливості природничо-наукових знань давніх єгиптян.
- Система храмової медицини та магічні практики в медицині війська тих часів .
- Організація військової медицини в стародавньому Єгипті
- Періодизація і хронологія історії і медицини давньої Індії.

- Джерела інформації про військову медицину в Стародавньому Китаї
Обговорення виступів.

Перерва

Практична частина

Музейний педагог:

А зараз ми перейдемо до практичної частини. Вам необхідно ознайомитись з зразками лікарських рослин, які представлені в експозиції, кожен обирає один зразок рослини та готує коротку письмову анотацію: назва рослини, як вона використовувалась - для лікування яких захворювань та в якому вигляді використовувалась на Стародавньому Сході та як вона використовується зараз.

Студенти виконують завдання.

Заключний етап

Підведення підсумків, резюме, оцінювання викладачем навчального закладу.

Література:

1. Л.Ф. Луцик, В.Р. Малюта, «Історія медицини та медсестринства», навчальний посібник; «Медицина», 2018, - 376 с.
2. М. Б. Шегедин, Н. О. Мудрик «Історія медицини та медсестринства» Тернопіль 2003.- 144 с.
3. Історія медицини: курс лекцій для студентів 1-3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» / уклад. І. Г. Утюж, М. О. Мегрелішвілі. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. – 132 с.
4. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини: нав. посібник. – 4-е вид., випр. і допов. –К. : Вища шк., 1991. – 431 с.
5. Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації (від найдавніших часів до середини XVII ст.): навчальний посібник. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2018. – 244 с.

Питання для контролю.

1. На які періоди поділялась історія медицини Єгипту?
2. Хто був основоположником медицини в Єгипті?
3. Кого шанували як медичне божество в Індії?
4. Які ще захворювання вражали первісних людей?
5. Чим лікувалися первісні люди?
6. Які заходи вживалися для профілактики захворювань?
7. Які були загальні риси лікування в рабовласницьких державах?
8. Які напрями лікування були поширені у Стародавньому Єгипті?
9. Яке місце займала анатомія в Стародавній Індії?
10. Які методи лікування були винайдені саме в Китаї?

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота “Проект музейної виставки “На лінії життя: історії військової медицини Кременчука кінець XVIII - початок XXI століття” є комплексним дослідженням, яке дозволяє виявити, зібрати, дослідити, зберегти, репрезентувати та ввести нововиявлені матеріали до наукового обігу з метою збереження і популяризації історії військової медицини Кременчука, як частини регіональної та національної історії, передати історичний досвід, на підставі якого проводити сучасне практичне навчання військового медичного персоналу і студентів відповідного фаху.

У ході виконання кваліфікаційної роботи були вперше виявлені, зібрані, вивчені, систематизовані та проаналізовані джерела і література з теми дослідження. Зберіглась обмежена кількість джерел та літератури, частина яких зараз недоступна для дослідження через обмеження доступу в архівних установах України (наявність грифу таємності) та знаходженні в установах у зоні бойових дій. Крім того, проведено 34 інтерв'ю з колишніми співробітниками військово-медичних закладів Кременчука другої половини XX - початку XXI століття, вивчені матеріали 40 родинних архівів колишніх військових медиків Кременчука та пов'язаних з ними осіб, предмети з 5 приватних колекцій. За рахунок виявлених джерел та переданих до музею предметів і документів був сформований відповідний розділ наукового архіву та фонд постійного зберігання з історії військової медицини Кременчука в Кременчуцькому військово-історичному музеї - філії Першого музею історії однострою.

На підставі дослідження в першій частині кваліфікаційної роботи була вперше написана історична довідка та сформульовані наступні історичні етапи розвитку військової медицини Кременчука:

- етап зародження військової медицини в Кременчуці (1723-1890), коли було закладено та перевірено систему масової евакуації поранених і хворих воїнів через ланцюжок тимчасових госпіталів із застосуванням різних видів

транспорту та масовим залученням волонтерських формувань у вигляді Товариства Червоного Хреста.

- етап створення та роботи першого регулярного військового медичного закладу в Кременчуці (1890-1941), на базі якого та на базі цивільних лікувальних закладів створюється не просто система надання медичної допомоги в мирний та воєнний час, а формується єдиний комплексний процес, спрямований на якнайшвидше одужання поранених і хворих.

- етап оновлення військової медицини з урахуванням досвіду Другої світової війни (1942-2005), формування повністю самодостатньої системи лікувально-профілактичного в мирний час та етапного у воєнний час лікування з евакуацією за призначенням за умови своєчасного, послідовного та спадкоємного наданням спеціалізованої медичної допомоги та лікуванні поранених і хворих, зі своєю системою мобілізаційної підготовки та різноплановою ресурсною базою, яка давала б змогу ефективного, самостійного розв'язання поставлених завдань та оперативного масштабування військово-медичних сил.

Сьогодні, зруйнована на початку ХХІ століття, військова медицина України важко відновлюється в умовах війни, має багато сучасних викликів, на які ще належить знайти рішення, зокрема і з урахуванням історичного досвіду цивільних та військових медиків як Кременчука так і інших країн.

На підставі проведеного дослідження та написаної історичної довідки в ході підготовки кваліфікаційної роботи в другому розділі була вперше розроблена музейна виставка, присвячена історії військової медицини Кременчука: була розроблена та створена коротка тематична структура, архітектурно-художній образ музейної виставки, був написан та подан проект для отримання гранта від "House of Europe" на подальше оцифрування матеріалів виставки і створення віртуальної екскурсії по ній. Виставка з 6 тем розкриває процес становлення та розвитку військової медицини Кременчука в період кінець ХVІІІ - початок ХХІст., проводить

аналіз та розкриває підстави та етапи становлення Кременчука як крупної тилової медичної бази на теренах України, висвітлює атмосферу, в якій діяли військові медики різних часів. Крім цього виставка репрезентує історію розвитку: системи надання невідкладної медичної допомоги пораненим під час бойових дій, медичного інструменту та лікарських засобів, средств та засобів евакуації поранених; способів виконання та рішень організаційно-адміністративних завдань медичної служби (тактики військової медицини), а також внесок військових лікарів в розвиток медицини Кременчука та України.

Це все надає можливість створити в регіональному культурному просторі комплексну репрезентацію історії військової медицини Кременчука як частини військової і воєної історії України та регіональної історії Кременчука, сформуванню розуміння внеску і важливості військово-медичної служби в частині збереження життя воїнів, її роль в перемозі. За допомогою інструментів віртуалізації та мережі Інтернет така виставка стає доступною у світовому культурному просторі.

Використання на виставці експериментальних сучасних музейних технологій та елементів музейної педагогіки робить виставку цікавою, як для різних верст населення, так і для фахівців.

На підставі результатів дослідження та виставки, в третій частині кваліфікаційної роботи, розроблено музейну освітньо-педагогічну програму з довгостроковим та короткостроковим проектом з предмету Історія медицини, вперше розраховану на студентів 1-3 курсу медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія». В цій програмі безпосередньо використовується експозиція виставки для розширення та практичного закріплення знань, що надає можливість досягнути певного рівня практичних вмінь, знань та навичок, необхідних для подальшого вивчення професійних дисциплін і практичної підготовки майбутнього лікаря. Довгостроковий проект музейно-педагогічної програми складається з

1 теоретичної лекції, 4 семінарів - одного теоретичного та 3 з практичною частиною, 2 ділових ігор та 1 екскурсії з практичною частиною на базі музейної виставки, що відповідають навчальному плану в 1 семестр. Серед 7 тем занять викладача предмета музейна виставка використовується в усіх 7 темах. Для короткострокового проекту було обрано семінар в музеї з практичною частиною «Заснування військової медицини: перші кроки на Стародавньому Сході», яка є однією з тем курсу. На цьому занятті студенти систематизують та практично закріплюють знання, що до виникнення військової медицини Стародавнього Сходу як розвітку народної медицини, виконують завдання, в результаті якого кожен вчиться працювати в команді та формує практичні навички з питань розрізнення та способів використання рослинних лікарських засобів.

Результати кваліфікаційної роботи пройшли апробацію у вигляді статей і тез на 4 наукових конференціях - двох Харківської державної академії культури, одній Дніпропетровського національного історичного музею ім.Яворницького, одній - Національного військово-історичного музею, спільно з КНУ ім.Т.Г.Шевченко.

Таким чином кваліфікаційна робота має наукове та практичне значення в частині дослідження, збереження, вивчення, популяризації подвигу військових медиків усіх часів як в регіональному, так і в світовому культурному просторі за допомогою музейних засобів. Вона має усі підстави стати основою для подальшого дослідження в указаних хронологічних межах регіональної військової, воєнної та військово-промислової історії Кременчука. Її подальше використання, разом з оцифрованою музейною виставкою, у навчанні студентів відповідного фаху та перепідготовці військових медиків на конкретних історичних прикладах розв'язання практичних завдань військово-медичною службою різних країн у мирний і воєнний час сприяє патріотичному вихованню та збереженню і практичному використанню історичного досвіду.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. David Dean. Museum Exhibition: Theory and Practice. 192 Pages Published November 14, 1996 Routledge. ISBN 9780415080170
2. Cartwright FF, Biddiss MD. *Disease and History*. Dorset Press; New York: 1972.
3. Gabriel RA. *A History of Military Medicine from Sumer to the Fall of Constantinople*. Potomac Books; Washington, DC: 2012. Man and Wound in the Ancient World.
4. Gabriel RA. *Between Flesh and Steel: A History of Military Medicine, from the Middle Ages to the War in Afghanistan*. Potomac Books; Washington DC: 2013.
5. Keegan J. *A History of Warfare*. Vintage Books; Random House, New York: 1993.
6. Актуальні проблеми історії медицини: Матеріали міжнар. конф. (26 квіт. 2005 р., м. Суми) / За заг. ред. проф. К. К. Василева. Суми, 2005. 171 с.
7. Альбом фотографічних знімків хворих та поранених воїнів Другої Вітчизняної війни 1914, 15 і 16 р. / В. Ф. Леухіна (Ліухіна) // ДНІМ КП-56286 Ф-3833/109–115.
8. Аркас М. Історія України-Руси. Київ: Вища школа, 1993. 414 с.
9. Бабець Т. Скільки років військовому шпиталю? / Т. Бабець // Інформ. бюл. Кременчука. 1998. № 37 (256). 11.09. С. 10.
10. Білан М. Н. Полковник, нач. 612 військового госпіталю // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.9. 67 л.
11. Більш століття на варті здоров'я. 115-річниця створення 388-го військового госпіталю / Уклад. С. В. Антонов. Володарськ: Типографія ПП Курлікова В. Н., 2012. 160 с.

12. Бойчак М. П. Історія Київського військового госпіталю. Книга I. Київський військовий госпіталь в XVIII—XIX ст.: Становлення та розвиток військової медицини в Україні. Київ: Преса України, 2006. 720 с.
13. Бойчак М. П. Історія Київського військового госпіталю. Книга IV. Хірургічні та терапевтичні клініки та відділення. Київ: Преса України, 2009. 960 с.
14. Бощенко М. О. Полковник, заст. нач. 116 меддепо, учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.5. 32 л.
15. Ваша високоповажність! Автобіографія та інші документи з архіву засновника Миргородського курорту—земського лікаря, дійсного статського радника, генерала Івана Андрійовича Зубковського. Київ: СМП "Аверс", 2018. 160 с.
16. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини: Навч. посіб. 4-е вид., випр. і допов. Київ: Вища шк., 1991. 431 с.
17. Видатні діячі в військовій історії Кременчука // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.5. Оп.1. Спр.5. 32 л.
18. Військова медицина в періодичних виданнях 1-ї половини XX століття // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.19. 190 л.
19. Вирський Д. Новоросія Incognita: Кременчук 1764–1796 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 214 с.
20. Волошина Л. Б. Головна медсестра 612 військового госпіталю // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.1. 49 л.
21. Генеральний план частини Кременчука з показанням у передмісті оного за Київською заставою знову передбачуваних для влаштування бараків для

1500 хворих нижніх чинів // Наук. арх. Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ) Ф.1. Оп.1. Спр.166. Л.2.

22. Голец П. Є. Підполковник, нач. шкіро-венерічного відділення 612 військового госпіталю, учасник бойових дій в ДРА // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею Ф.1. Оп.1. Спр.7. 21 л.

23. Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації (від найдавніших часів до середини XVII ст.): Навч. посіб. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 244 с.

24. Євселевський Л. І. О. Т. Богаєвський—лікар, громадський діяч / Л. Євселевський, Т. Федько. Кременчук, 1995. 41 с.

25. Житня І. Військовому шпиталю 100 років, а може й більше? / І. Житня // Вісник Кременчука. 1998. № 85(782). 30.10. С. 2.

26. З любов'ю до рідного міста... Короткий путівник по пам'яткам історії та культури Кременчука / Упоряд. А. П. Гайшинська, Л. М. Воробйова. Ч. II. Кременчук: РА Мишка-Наружка, 2008. С. 6.

27. ІР НБУВ. Ф.1. Спр.54477, 54478. С.78–123, 326–365.

28. ІР НБУВ. Ф.5. Спр.332. С.253–254.

29. ІР НБУВ. Ф.9. Спр.20074–20084. С.1, 2, 25.

30. ІР НБУВ. Ф.9. Спр.20074–20084. С.5–7.

31. ІР НБУВ. Ф.9. Спр.20514–20516. С.2–4.

32. ІР НБУВ. Ф.9. Спр.20514–20516. С.7–8.

33. Історія медицини: Курс лекцій для студентів 1–3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 "Охорона здоров'я" спеціальностей 221 "Стоматологія", 222 "Медицина", 228 "Педіатрія" / Уклад. І. Г. Утюж, М. О. Мегрелішвілі. Запоріжжя: ЗДМУ, 2021. 132 с.

34. Кременчук. Довідник-путівник. Харків: Прапор, 1971.
35. Кременчуцьке товариство сестер милосердя. URL: <https://kremenhistory.org.ua/kremenchucke-tovaristvo-sester-miloserdja> (дата звернення: 20.11.2024).
36. Колекції музеїв України та Європи в цифровому вигляді. URL: <https://en.about.museum-digital.org/> (дата звернення: 20.11.2024).
37. Криворучко В. М. Підполковник, ординатор відділення АТ і Р 612 військового госпіталю // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.8. 17 л.
38. Кушовська Н. Споруда Кременчуцького гарнізонного військового шпиталю / Н. Кушовська // Вісник Кременчука. 1999. № 55 (353). 22.07. С. 8.
39. Луцик Л. Ф., Малюта В. Р. Історія медицини та медсестринства: Навч. посіб. Київ: Медицина, 2018. 376 с.
40. Лушаківа А. М., Євселевський Л. І. Вулицями старого Кременчука. Київ: Техніка, 1997. С. 42–43.
41. Лушаківа А. М. Споруди військового відомства в забудові дожовтневого Кременчука / А. М. Лушаківа // Вісник Кременчуцького держ. ун-ту імені Михайла Остроградського. 2009. Вип. 4(57). Ч. 2. С. 178–183.
42. Шегедін М. Б., Мудрик Н. О. Історія медицини та медсестринства. Тернопіль, 2003. 144 с.
43. Малиш О. Історія розвитку науки з організації медичного забезпечення військ в Україні (XV—XIX ст.) // Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. 2020. № 2Б (14). Спецвипуск. С. 139–144.
44. Матеріали з історії 116 медичного депо (1961–2005) // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.16. 20 л.

45. Матеріали з історії 612 військового госпіталю в м. Кременчук (1953–2005) // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.15. 350 л.
46. Матеріали з історії Кременчуцьких речових складів (1769–2005) // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.5. Оп.1. Спр.4. 57 л.
47. Матеріали з історії Кременчуцького військового госпіталю (1914–1945) // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.14. 400 л.
48. Матеріали з історії Кременчуцького місцевого лазарету (1898–1914) // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.13. 25 л.
49. Матеріали з оборони Кременчуцького залізничного вузла (1941) // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.7. Оп.1. Спр.2. 95 л.
50. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16—17 трав. 2002 р., м. Суми) / За заг. ред. проф. К. К. Василюва. Суми, 2002. 150 с.
51. Матеріали по історії комітету Червоного Хреста в Кременчуці // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.11. 24 л.
52. Матеріали по історії Кременчуцької Маріїнінської громади сестер милосердя РТЧХ // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.1. Оп.1. Спр.12. 23 л.
53. Молоків-Журський П. П., Нечаєв М. М., Рождественський С. М. Кременчук: Короткий довідник. Кременчук, 1929. С. 44.
54. Наказ № 53 військам Кременчуцького гарнізона від 28.04.1925 р. // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.5. Оп.1. Спр.6. 15 л.
55. Ніколаєнко І. Долею військового шпиталю переймаються не лише в Кременчуці / І. Ніколаєнко // Кременчуцька Панорама. 2006. № 17 (46). С. 3.

56. Ніколаєнко І. Військовий шпиталь: що день наступний нам готує? / І. Ніколаєнко // Кременчуцька Панорама. 2005. № 8 (8). 04.08. С. 5.
57. Особистий фонд Заслуженого лікаря України полковника Анатолія Олексійовича Марущака // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.2. Оп.1. Спр.1. 50 л.
58. Особистий фонд Заслуженого лікаря України полковника Миколи Тимофійовича Скринського // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.3. Оп.1. Спр.1. 94 л.
59. Особистий фонд начальника 612 військового госпіталю полковника Льва Миколайовича Агафопова // Наук. арх. Кременчуцького військ.-істор. музею (НА КрВІМ) Ф.4. Оп.1. Спр.1. 72 л.
60. Пацовський Р. В. Військові госпіталі в Кременчуці в 1941–1944 рр. URL: <https://kremenhistory.org.ua/voennye-gospitali-v-kremenchuge-v-period-velikoj-otechestvennoj-vojny/> (дата звернення: 20.11.2024).
61. Пацовський Р. В. Заслужений лікар України полковник Марущак // Кременчуцький військ.-істор. музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/zasluzhenij-likar-ukraini-polkovnik-marushhak/> (дата звернення: 20.11.2024).
62. Пацовський Р. В. Заслужений лікар України полковник Маційчук // Кременчуцький військ.-істор. музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/zasluzhenij-likar-ukraini-polkovnik-macijchuk/> (дата звернення: 20.11.2024).
63. Пацовський Р.В. Заслужений лікар України полковник Скринський// Кременчуцький військ.-істор. музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/zasluzhenij-likar-ukraini-polkovnik-skrinskij/> (дата звернення: 20.11.2024)
64. Пацовський Р. В. Кременчуцький військовий госпіталь // Кременчуцький військово-історичний музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/kremenchuckij-vijskovij-gospital/> (дата звернення: 20.11.2024).

65. Пацовський Р. В. Історія становлення та розвитку військової медицини кінець XVIII — початок XXI ст.: регіональний вимір // Кременчуцький військово-історичний музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/istoriya-stanovlennya-ta-rozvitku-vijskovoï-medicini/> (дата звернення: 05.12.2024).

66. Пацовський Р. В. Операційна медсестра Ганна Шостак // Кременчуцький військово-історичний музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/operacijna-medsestra-ganna-shostak/> (дата звернення: 20.11.2024).

67. Пацовський Р. В. Останній вартовий на лінії життя // Історія Кременчука, Крюкова на Дніпрі та їх околиць: приватний науково-історичний, краєзнавчий сайт Кременчука та його околиць історика та краєзнавця Романа Пацовського. URL: <https://kremenhistory.org.ua/poslednij-chasovoj-na-linii-zhizni/> (дата звернення: 20.11.2024).

68. Пацовський Р. В. Підполковник Пасічник Борис Каленикович // Кременчуцький військово-історичний музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/pidpolkovnik-pasichnik-boris-kalenikovich/> (дата звернення: 20.11.2024).

69. Пацовський Р. В. Полковник медичної служби Сидошенко // Історія Кременчука, Крюкова на Дніпрі та їх околиць: приватний науково-історичний, краєзнавчий сайт Кременчука та його околиць історика та краєзнавця Романа Пацовського. URL: <https://kremenhistory.org.ua/polkovnik-medsluzhby-sidoshenko/> (дата звернення: 20.11.2024).

70. Пацовський Р. В. Роль сестер милосердя у воєнній історії Кременчука // Кременчуцький військово-історичний музей. URL: <https://kmhm.org.ua/uk/rol-sister-miloserdya-u-voiennij-istorii-kremenchuka/> (дата звернення: 20.11.2024).

71. Переписка з питань виділення ділянки для будівництва 612 військового госпіталю // Архівний відділ виконавчого комітету Кременчуцької міської ради, ф. Р-25, оп. 1, спр. 674, 10 л.

72. Перцев О. Поле битви — військовий шпиталь / О. Перцев // Програма Плюс. 2008. № 47 (667). 21.11. С. 4.
73. План міста Кременчук 1798 року // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 180, л. 1.
74. План міста Кременчука з посадом Крюків 1817 року // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 166, л. 3.
75. План міста Кременчука, 1805 р. // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 166, 10 л.
76. План міста Кременчука, 1844 р. // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 171, л. 1.
77. План міста Кременчука, 1901 р. // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 180, 20 л.
78. План посада Крюків, 1798 р. // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 166, 10 л.
79. Плани, переписка з питань відведення ділянки для об'єктів КЕЧ КВО // Архівний відділ виконавчого комітету Кременчуцької міської ради, ф. Р-25, оп. 1, спр. 663, 16 л.
80. Погорелова О. Кременчуцький військовий шпиталь / О. Погорелова // Інформаційний бюлетень. 1997. № 3 (233). 05.09. С. 12.
81. Положення про фондово-закупівельну комісію музею, затверджене наказом Міністерства культури України від 21.03.2016 № 144 // Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-16#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
82. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2000 № 1766 «Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети,

що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України» // Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1766-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

83. Про викладання історії медицини в высшій школі: історія та сучасний стан: матеріали Міжнародної конференції, 13 квітня 2007 р., м. Суми / під загальною редакцією проф. К. К. Васильова. Суми, 2007. 147 с.

84. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 30. Ст. 340.

85. Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів // Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

86. Про музеї та музейну справу // Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2024).

87. Протоколи засідань Кременчуцького товариства лікарів за 1898 р. // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 281, 450 л.

88. Пустовіт Т. П. Документи Державного архіву Полтавської області про участь місцевих військових формувань у бойових діях у серпні—вересні 1941 р. на території Полтавської області

89. Свідectво про закінчення курсів сестер милосердя військового часу // Кременчуцький краєзнавчий музей, ф. ІДП, № Р. 1968.

90. Сербін А. О. Від управи — до управління: історичний нарис про 215-річну історію Кременчуцького управління охорони здоров'я. Кременчук: Пресс-Лайн, 2013. 68 с.

91. Скрипачова І. Кременчуцькому військовому госпіталю загрожує розформування / І. Скрипачова // Програма Плюс. 2005. № 11 (475). 18.03. С. 3.
92. Соколова І. М. Кременчуцький міський лазарет. Початок // Кременчуцький край в контексті історії України: IV регіональна науково-практична конференція, 24—25 листопада 2013 р. Кременчук, 2013. С. 83—88.
93. Списки медичного персоналу та картотека лікарів // Державний архів Полтавської області, ф. Р-1855, оп. 4, спр. 2, 67 л.
94. Список лікарів військового відомства в Кременчуці 1898—1915 рр. // Науковий архів Кременчуцького військово-історичного музею (НА КрВІМ), ф. 1, оп. 1, спр. 17, 50 л.
95. Спогади Володимира Константиновича // Науковий архів Кременчуцького краєзнавчого музею (НА КрКМ), ф. 1, оп. 1, спр. 161, 27 л.
96. Становлення та розвиток військової медицини в Україні // StudFiles: сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5585838/page:5/> (дата звернення: 06.11.2024).
97. Федько В. Т. Госпіталю 100 років, його стінам — 150! / В. Т. Федько // Історичні сторінки медичної служби Кременчука. Кременчук: Піраміда, 2002. С. 59—61.
98. Федько В. Т. Про військовий госпіталь / В. Т. Федько // Вісник Кременчука. 1997. 05.09. С. 3.
99. Фото. Вулиця Кагамлицька. 1877 рік // Фотоальбом «Повінь у Кременчуку. 1877 рік» [Електронний ресурс]. URL: https://kremenhistory.org.ua/bwg_album/foto-i-video-kremenchuga/?type=album_extended_preview&type_0=gallery&album_gallery_id_0=20#bwg20/583 (дата звернення: 06.11.2024).

100. Фото. Дворовий фасад головного корпусу військового госпіталю № 612. До 1970 р. // Кременчуцький краєзнавчий музей, ф. ІРП, № 415-2, н/д.
101. Фото. Кременчуцький госпіталь. Бічний флігель. Руїни. До 1970 р. // Кременчуцький краєзнавчий музей, ф. ІРП, № 416-2, н/д.
102. Фото. Набережна Кременчука. 1877 рік // Фотоальбом «Повінь у Кременчуку. 1877 рік» [Електронний ресурс]. URL: https://kremenhistory.org.ua/bwg_album/foto-i-video-kremenchuga/?type=album_extended_preview&type_0=gallery&album_gallery_id_0=20#bwg20/587 (дата звернення: 06.11.2024).
103. ЦГА МО України, ф. 2051, оп. 1, спр. 9.
104. ЦДІАУК, ф. 131, оп. 30, спр. 624.
105. ЦДІАУК, ф. 193, оп. 1, спр. 89, с. 20, 21, 26.
106. ЦДІАУК, ф. 2069, оп. 1, спр. 117.
107. ЦДІАУК, ф. 51, оп. 3, спр. 19350, с. 158.
108. Цирін Григорій Данилович, підполковник, перший начальник лабораторії 612 військового госпіталю // Науковий архів Кременчуцького військово-історичного музею (НА КрВІМ), ф. 1, оп. 1, спр. 3, 37 л.
109. Чужа Ф. 100 років — вік почесний / Ф. Чужа // Вісник Кременчука. 1999. № 63 (861). 19.08. С. 5.
110. Швидько Г. К. Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. С. 322.
111. Шлапаковський Л. М. Будинок військового госпіталю: фото 1947 р. Ксерокопія із альбому «Руйнування, завдані м. Кременчуку німецькими окупантами в період 1941—1943 рр.» // Державна науково-технічна бібліотека імені В. Заболотного, № 711/Г Крем.

112. Шостак Ганна Михайлівна, ст. м/с оперблока 612 госпіталя // Науковий архів Кременчуцького військово-історичного музею, ф. 1, оп. 1, spr. 2, 37 л.
113. Шпак Л. Військовому госпіталю — 100 років / Л. Шпак // Програма та Новини. 1999. № 27 (36). 16.09. С. 3.
114. Шпиталь святкує ювілей // Вісник Кременчука. 1999. № 71 (869). 16.09. С. 2.
115. Штаб і військовий лазарет: фотокопія з поштової листівки початку ХХ ст. // Кременчуцький краєзнавчий музей, ф. ІДП, № 527, н/д.
116. Якщо військовий госпіталь закриють, то його майно передадуть місту... // АVтограф. 2005. № 11 (203). 17.03. С. 5.